

VASILE AARON – UN SCRITOR REDESCOPERIT

Carmen OPRÎȘOR

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts

Personal e-mail: carmen.oprisor@ulbsibiu.ro

VASILE AARON – A REDISCOVERED WRITER

Vasile Aaron (1780–1821) had an important contribution to the modernization of the Romanian literature. He was a representative of the Transylvanian Enlightenment School. He gave us the first translation of Aeneid, a masterpiece of Antiquity and he did this work while he was very young, in 1805. Although it contains imperfections, this work is remarkable for the fluency of the text, for the picturesque of some descriptions, for the dramatic characters he presented, and, last but not least, for his talent as a versifier. The complete studies written by Liliana Popa and Nicolae Popa shed light upon one of the most prominent writers of those times.

Keywords: Vasile Aaron, Pre-Romantic Age, Enlightenment, Aeneid, translation, lexical innovation.

Actul unei întemeieri prezintă o importanță covârșitoare atât pe plan istoric cât, mai ales, pe cel cultural. Fondatorul unui edificiu, al unui oraș, al unei științe sau al unei mișcări culturale rămâne în memoria colectivității ca un creator care, prin ceea ce a inițiat, contribuie la dezvoltarea civilizației și a culturii acelei comunități. Numai că, trebuie să recunoaștem, întemeierea propriu-zisă nu ar avea nicio valoare dacă nu este însoțită de o muncă asiduă de consolidare care poate aduce peste timp gloria acelei creații și a creatorului ei. Drumul parcurs de la întemeiere la strălucire este unul extrem de anevoios, presărat mereu cu obstacole, iar procesul de consolidare presupune eforturi îndelungate.

Legenda întemeierii Romei ne deschide largi perspective asupra evoluției istorice a unei părți de lume din antichitate. Pe Romulus îl vedem ca pe întemeietorul acesteia, în anul 753 î.C. Pe Eneas îl recunoaștem ca fiind eroul civilizator pe care Vergilius ni-l prezintă în postura de semizeu, ca fiu al unui rege din Dardania, Anchises, și al zeiței Venus. Vergilius este scriitorul care l-a nemurit pe Eneas, lăsându-l memoriei posterității prin opera pe care i-a dedicat-o. Opera vergiliană a cunoscut de timpuriu numeroase tălmăciri în limbile culturilor europene, însă la noi, o traducere a ei s-a făcut mult mai târziu.

Peste ani, în 1805, scriitorul român Vasile Aaron ne-a oferit cea dintâi tălmăcire a epopeii *Eneida*. Din păcate, traducerea lui a rămas multă vreme în manuscris și, așa cum s-a întâmplat cu o mare parte a scrierilor sale, nu a fost cunoscută suficient de cercetătorii istoriei literare și, prin urmare, nu a ajuns nici în atenția publicului. Vasile Aaron a făcut o muncă de

pionierat. El a scris și a tradus într-o epocă în care literatura română începea să-și manifeste propria individualitate. Recunoaștem în operele sale acele stângăcii de exprimare inerente zorilor unei literaturi pe cale de formare. El a căutat la vremea respectivă să își adapteze limba celei vorbite de popor, prioritatea sa fiind ca în special tinerii să fie cei care să devină interesați de a citi și de a se bucura de valorile culturii universale. Eforturile depuse de transilvăneanul Vasile Aaron au fost descoperite și apreciate mult mai târziu, însă important este că scrierile lui au fost aduse la lumină și au fost așezate pe locul pe care îl merită.

„Vasile Aaron este un deschizător de drumuri; îmi place să mi-l imaginez ca pe un visător vizionar care simțea potențialul spiritualității românești din care făcea parte și resimțea adevărata demnitate, alături de marile cuturi care s-au afirmat de-a lungul istoriei. Rămase pentru o lungă perioadă în manuscris, scrierile lui Vasile Aaron, parte a preromantismului culturii române, sunt oglinda unei epoci, reflectă aspirațiile unui popor și ne transmit parfumul unei lumi a Transilvaniei trecute. Însă din această lume s-a născut lumea de azi, iar visele și speranțele strămoșilor s-au materializat în operele cu care ne mândrim.”¹

Liliana Maria Popa și Ioan Nicolae Popa sunt autorii cărora publicul român le datorează recunoștința pentru faptul că s-au îngrijit ca operele avocatului, poetului și traducătorului Vasile Aaron să fie aduse la lumină în integralitatea lor. Truda

pe care cei doi au depus-o a fost una de durată și a implicat o documentare serioasă care le-a permis să corecteze erorile apărute în cărțile de specialitate privitoare la biografia scriitorului. În plus, au demontat unele prejudecăți care aveau legătură cu viața privată a lui Vasile Aaron.

Publicarea acestui volum încheie seria cărților în care opera lui Vasile Aaron a fost recuperată, reinterpretată și restituită publicului. Demersul lor, după cum au mărturisit autorii, „s-a constituit ca rod al cercetărilor întreprinse încă din anii '80 ai secolului trecut, mai sporadice într-o primă fază, mai ample și mai sistematice în ultimul deceniu”, (...) iar „cele șapte cărți încearcă să dea consistență imaginii «luminătorului» care, în condiții vitrege, a lucrat spre folosul neamului său, pe de o parte ca apărător al obștilor românești aflate în conflict cu uzurpatorii unor drepturi istorice, iar pe de alta, în calitate de om al cărții, convins că, prin accesul la drepturile fundamentale și prin accesul la binefacerile culturii, conaționali săi se vor putea «procopsi» și vor reuși să se ridice la statutul binemeritat și cuvenit lor între neamurile trăitoare pe întinsul Marelui Principat al Transilvaniei.”²

Trecem în revistă titlurile lucrărilor intelectualului Vasile Aaron, îngrijite de Liliana Maria Popa și Ioan Nicolae Popa, în ordine cronologică: prima se intitulează *Vasile Aaron. Studiu monografic* și a apărut în 2011. În 2012, urmează *Patima și moartea Domnului și Mântuitorului nostru Isus Hristos*, ediția întâi, reeditată la Cluj-Napoca, în 2015. Al treilea volum poartă titlul *Scrieri antume. 1806-1821* și datează din 2013, apoi *Vasile Aaron. Scrieri juridice inedite*, din 2014. *Vasile Aaron – Miracole mitologice și învățături moral-creștine. Versurile din manuscrisul de la Rășinari* este volumul apărut în 2015, pentru ca, în anul următor, 2016, să vadă lumina tiparului *Viața omului, ca floarea câmpului... Vasile Aaron, Reporta din vis*.

Povestea primei traduceri a Eneidei în limba română. Vasile Aaron, 1805, din 2017 este ultimul volum cu care se încheie publicarea operelor scriitorului, pe nedrept rămas într-un con de umbră. Vasile Aaron a avut conștiința pionieratului, deoarece, prin traducerea pe care ne-a lăsat-o, el a semnalat că *Istoria lui Vergilie Maro despre stricarea Troiei prin greci și ridicarea neamului râmlesc după mergerea lui Eneas cu soțiile sale în Italia*, a fost „acuma întâiu (s.n.) de pe limba latinească întoarsă pe românie prin Vasile Aaron, juratul prin Marele Prințipat al Ardealului...”³ Îndemnul de a traduce o lucrare atât de amplă pornește din inima sa, dornică a se îndrepta către „cele poeticești”, lăsând pentru o vreme deoparte îndatoririle sale „procuratoresci”. Nu este de mirare că atracția pentru arte este una pe care un suflet de poet ca al său nu o poate învinge și, probabil din această cauză, înainte de a fi scris *Cuvântul introductiv*, Vasile Aaron plasează următoarele versuri care îi fundamentează pe deplin alegerea: „*Lucrul cel poeticesc / Nu e lucru pământesc.*”

Această strădanie, recunoaște scriitorul, a avut o dublă motivație: pe de o parte, a fost atracția, firească pentru iubitorul de literatură, de a prelucra și a tălmăci o epopee de seamă a antichității, iar pe de altă parte, a fost vorba de mândria națională a celui care a reușit să transpună în limba poporului său o operă valoroasă aparținând unei mari culturi

căreia îi suntem urmași. Munca lui a fost „cu atâta mai plăcută , (...) cu cât într-însa alta nu se cuprinde, fără numai lauda vestiților, pe acea vreme, în cele ostășești, greci, și ridicarea neamului râmlesc, a căruia mlădiță noi, sădiții în Dachia romană, ne aflăm”⁴.

Conștient de importanța cunoașterii valorilor literaturii antice, Vasile Aaron pornește de la ideea că a-i citi pe clasici în limba latină nu este un lucru la îndemâna oricui, iar cum educația trebuie desăvârșită în anii tinereții, o versiune în limba română ar fi mult mai folositoare „scolasticilor” români. Acest fapt este susținut energic de traducător: „cu adevărat, multe se află în autorul latinesc, care nici cei mai procopsiți în limba latinească nu le înțeleg, necum tinerii prunci, cari până acum în limba cea românească acest autoriu nu l-au avut, spre a se putea ajuta și folosi cu dânsul întru mergerea înainte a bunelor învățături.”⁵ Autorul acestor rânduri recunoaște că cea mai de preț răsplată pentru munca depusă nu este alta decât să afle că cititorilor le-a fost de folos tălmăcirea sa.

Coordonatorii volumului ne avertizează că acest text reprezintă *prima* traducere în limba noastră a poemului vergilian, text care abia acum a fost tipărit integral. Această realizare datează din anii tinereții lui Vasile Aaron, prefața care însoțește traducerea purtând data de 16 aprilie 1805. Culegerea și prelucrarea corpului lucrării au solicitat timp și eforturi deosebite. Astfel, pentru stabilirea textului, a fost necesară consultarea celor două manuscrise ale *Eneidei*, unul descoperit la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române în „Fondul Blaj”, acesta fiind originalul scris cu caractere chirilice de Vasile Aaron, în vreme ce al doilea este o copie cu litere latine care s-a aflat la Beiuș.

De asemenea, aflăm că textele apărute în revista *Transilvania* din Brașov, începând cu decembrie 1877 și sfârșind cu iunie 1878 au fost utile pentru partea de început a lucrării. Lăudabil este și efortul Liliane și al lui Nicolae Popa de a aduce textul *Eneidei* cât mai aproape de limba vorbită în zilele noastre. De aceea, ei au procedat la o *modernizare* a scrierii care constă, printre altele, la a renunța la unele elemente care îngreunează lectura celor care nu (mai) cunosc particularitățile specifice vechilor scrieri. Apoi, au realizat și o adaptare, mai precis o uniformizare a variantelor grafice. De exemplu, *se* apare în loc de *să*, slova chirică *ie* este redată prin *e*, iar *i* a fost eliminat din cuvinte precum *este*.

Îngrijitorii acestei ediții au alcătuit un glosar în care sunt explicați „o serie de termeni arhaici și regionali sau cuvinte cu alt sens decât cel de azi.”⁶ Alături de aceștia au fost introduși unii termeni contemporani pe care autorii îi consideră mai familiari pentru cititorii neexperimentați.

Aici, considerăm necesar să intervenim cu câteva observații: suntem chiar la începutul secolului al XIX-lea, adică într-o perioadă când literatura noastră începe să se dezvolte. G. Călinescu, în a sa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, deși nu îl privește ca pe un scriitor care să mai fie pe gustul publicului modern, îi recunoaște calitățile de bun versificator care, pe lângă faptul că s-a adresat poporului în limba lui, le-a indus oamenilor gustul pentru literatură și, în special pentru *dulceața* poeziei.

Traducătorul Vasile Aaron se află și el la începutul unui drum, iar modelele îi lipsesc. Într-un atare context, acuzele care i s-au adus, cum că ar fi adaptat textul epopeii originale în metri populari, ignorând registrul ei solemn, sunt nefondate. Aceste imputări nu ar fi trebuit să vină chiar din partea unor cunoscători, pentru că perioada în care a activat scriitorul a fost una în care tradiția era într-un proces de formare. Poetii Văcărești și alți stihuitori din epocă au scris în metru popular. Versuri mai ample, de 13-14 silabe întâlnim abia la Alecu Văcărescu, la care presimțim sonorități preeminesciene în poezia *Război să fac cu soarele, cu stelele, cu luna*. Ienăchiță se plânge și el de lipsa unei tradiții, întrucât suntem înclinați să credem că nu îi era cunoscut poemul filosofic *Viața lumii* scris de Miron Costin, primul teoretician al versificației de la noi.

Toate literaturile își încep parcursul liric pornind de la creația populară, numai că, în epoca în care a scris Vasile Aaron, era firesc să se preia la nivel cult acel unic model. Mai mult decât atât, suntem impresionați de ușurința cu care poetul ardelean a făcut să curgă textul, adaptându-l publicului din vreme, presărându-l cu elemente lexicale sau fonetice specifice graiului transilvănean, cum ar fi: *fățârie, băntuială, batâr, a răbști, smerie, țărime* etc.

Coordonatorii acestui volum au constatat că traducătorul nu a abuzat de neologisme, folosindu-le cumpătat și numai în situația în care nu găsea un echivalent în limba vorbită atunci. Amintim aici de termeni care, mai târziu, au intrat în lexicul românesc, sub forme asemănătoare celor pe care le întrebuițăm astăzi. Este vorba de *fat* pentru *soartă*, termenul de *fatum* fiind mult mai târziu utilizat sub această formă; *grație* era întrebuițat pentru *învoire, scopul* definea o *stâncă marină, palată* era folosit pentru *palat*, iar exemplele pot continua.

Dacă în ziua de astăzi întâlnim anumite forme fonetice care ni se par ilare, atunci când urmărim modul în care erau folosite de Vasile Aaron, se cade să înțelegem că la momentul realizării traducerii, adaptarea sau chiar introducerea unui cuvânt în limba noastră semnifica mai mult decât o noutate, ea suplinea un gol pentru ca o anumită noțiune să poată fi exprimată, fapt pentru care poetul apelează la fondul lexical al altor limbi ca să găsească expresia cea mai potrivită de care avea nevoie.

Autorii acestei lucrări ne semnalează că, deși a fost cea dintâi traducere a unei opere importante, textul se bucură de o foarte bună fluentă, semn al talentului poetic al lui Vasile Aaron. Cei doi cercetători admiră „cadența ritmului trohaic și simțul impecabil al rimei” care trădează măiestria versificatorului. Expresiile populare introduse în text de poet conferă narațiunii un pitoresc aparte și contribuie la crearea unor imagini impresionante, cum ar fi aceea în care ni se prezintă prăbușirea cetății Troia, care „cade /de flacăra ce o roade”, sau emoționanta scenă a sinucideii Didonei, femeia care alege să moară din pricină că a fost rănită din dragoste:

„Crăiasa, dacă se scoală, / Unsă de plâns, ca de smoală,
La fereastră se grăbește / Și cătră mare privește,
Stând încă numai în poale, / Vede țărmorele goale;
Corăbiile departe. / Înfoacă, tare foarte,

*Se lovi de trei ori, drept / În nevinovatul piept,
Smulgându-și întru ocară / Gălbiorul păr afară.”*

Vasile Aaron a rămas în mare parte fidel textului original, iar atunci când renunță sau scurtează o enumerare, o face motivându-și acest gest. Liliiana și Nicolae Popa i-au remarcat calitățile de povestitor, concretizate în capacitatea sa de „a nara fluent, într-o curgere nepotnicită” evenimentele epopeii. În plus, poetul știe să redea acel „dramatism epic, alături de trăirile intense ale personajelor implicate în desfășurarea lor. Ne gândim la tabloul năpraznicei furtuni pe care vânturile lui Eol o năpustesc asupra corăbiilor lui Eneas, la intervenția zeului Neptun deranjat de încălcarea regulilor din teritoriul stăpânirii sale”, ca și la multe alte „secvențe narrative”⁷ cum ar fi relatarea prăbușirii Troiei și zbuciumul anilor de rătăcire pe mare pe care i-a cunoscut Eneas.

Vasile Aaron excelează în crearea de imagini dinamice, în care simțim fervoarea acțiunii. Întâlnim și pasaje în care constatăm participarea afectivă din partea autorului, atunci când, prin comentariile pe care le aduce, își exprimă, de pildă, empatia pentru un suflet chinuit ca cel al Didonei părăsită pentru totdeauna de Eneas. Asemenea pasaje conținând reflecții personale îi servesc traducătorului pentru a comenta atitudinile personajelor sau pentru a invoca muzele pe care le roagă să nu îl abandoneze, insuflându-i harul care să-l facă să-și poată continua scrisul. Noi, cititorii, ne simțim cuprinși de compasiune atunci când parcurgem un fragment ca acela în care disperarea lui Eneas atinge paroxismul, când își vede corăbiile cuprinse de flăcări. Impresionant este punctul în care el cere, înălțând o rugă fierbinte către Jupiter, să fie stins focul cel mistuitor, oferindu-se pe sine ca jertfă:

„Eneas, bine văzând / Și ce este cumoscând,
Începe a se-ntrista / Și a se ruga așa:
«Jupiter, atotputernic, / Fie-ți milă de cel smernic!
Dacă, încă mai iubești / Noroadele troienești,
Scoate, spre al meu noroc, / Corăbiile din foc!
Nu le lăsa în pieire, / Fiind însuși bun din fire!
Sau, de cumva, vrednic sânt / Să nu mai calc pe pământ,
Trimite trăznet, mai bine, / Și mă omoară pe mine!»

Îmbucurător este să vedem că sunt prea puține cuvintele pe care în zilele noastre să nu le mai folosim, după cum puține sunt și soluțiile lingvistice mai puțin fericite la care a recurs traducătorul pentru a păstra ritmul sau rima. Cert este că nu sunt înregistrate prea multe stângăcii în traducerea sa, explicabile în contextul vremii, iar pentru acestea autorul nu merită să fie blamat. În plus, în creație folclorică, solemnitatea poate fi exprimată în diferite forme, iar metrul folcloric nu alterează profunzimea conținutului.

Încă o dovadă a seriozității demersului analitic întreprins de autorii acestei lucrări o constituie minuțiozitatea cu care au surprins atât particularitățile lingvistice, cât și efectele stilistice ale textului transpus de Aaron în limba română. Vedem cum traducătorul a păstrat rezonanța arhaică a unor termeni și cum întrebuițează unele cuvinte de proveniență

rural-dialectală, dintre care amintim doar câteva: *a amurți*, *almintrile*, *batâr* / *batâr*, *a căpăra*, *a direge*, *a se îniepta*, *găzduc*, *smernic*, *tărime*, *a vânsla* etc. Poetul le preferă pentru că au sensul ușor descifrabil și fac ca textul să fie accesibil publicului din vreme.

Forma ușor modificată a altor cuvinte se datorează adaptării lor la limba epocii și astfel găsim în „a amerința” forma rotacizată pentru „a amenința”. Există cuvinte care suferă mutații fonetice, mutații care, unele, persistă și astăzi în graiul popular. (așa aflăm *părințesc* în loc de *părintesc*, *împrotivnic* în

loc de *potrivnic*). Unele mutații indică proveniența termenului respectiv, de exemplu, termenul mai sus pomenit *protivnic* sau *împrotivnic*, cum îl mai găsim în text, provine din vechiul slav *protivnicŭ*, aceasta fiind forma primară care a intrat în limba română.

Actualizările la care a recurs Vasile Aaron au fost necesare într-un context cultural și lingvistic din care lipsea tradiția, iar terminologia din limba curentă asigura atât fluența cât mai ales înțelegerea operei.

Note:

1. Virgil Bercea, *Cuvânt înainte* la volumul *Eneida. Povestea primei traduceri a Eneidei în limba română*. Vasile Aaron – 1805, ed. Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa (Cluj-Napoca: Editura Curs, 2017), 12.
2. Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa, *Eneida. Povestea primei traduceri a Eneidei în limba română*. Vasile Aaron – 1805. (Cluj-Napoca: Editura Curs, 2017), 61.
3. Vasile Aaron, în *Eneida. Povestea primei traduceri a Eneidei în limbaromână*. Vasile Aaron – 1805, ed. Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa (Cluj-Napoca: Editura Curs, 2017), 65.
4. Ibid., 66.
5. Ibid., 66.
6. Ibid., 62-63.
7. Ibid., 49.

Bibliography:

- ***. *Dictionarul literaturii române de la origini până la 1900 [Dictionary of Romanian Literature from the Origins to 1900]*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979.
- Bercea, Virgil. *Cuvânt înainte [Foreword to]*. In *Eneida. Povestea primei traduceri a Eneidei în limba română*. Vasile Aaron – 1805 [Aeneid. The Story of Aeneid's First Translation into Romanian. Vasile Aaron - 1805]. Edited by Liliana Maria Popa and Ioan-Nicolae Popa. Cluj-Napoca: Editura Curs, 2017.
- Călinescu, G. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent [The History of Romanian Literature from the Origins to the Present]*. Madrid, Paris, Roma, Pelham N.Y.: Fundația Europeană Drăgan: Editura Nagard, 1980.
- Manolescu, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române [The Critical History of Romanian Literature]*. Bucharest: Editura Minerva, 1990.
- Popa, Liliana Maria, and Ioan-Nicolae Popa, ed. *Eneida. Povestea primei traduceri a Eneidei în limba română*. Vasile Aaron – 1805. [Aeneid. The story of Aeneid's first translation into Romanian. Vasile Aaron – 1805]. Cluj -Napoca: Editura Curs, 2017.